

Dones migrants al servei domèstic: conciliació de la vida de les conciliadores

Female migrant domestic workers: reconciling the lives of those who reconcile

Lena de Botton
Lidia Puigvert

Centre Especial de Recerca en Teories i Pràctiques Superadores
de Desigualtats (CREA). Universitat de Barcelona

Correspondència: Lena de Botton. Centre Especial de Recerca en Teories i Pràctiques
Superadores de Desigualtats (CREA). Universitat de Barcelona.
Campus Mundet. Edifici de Llevant. Pg. Vall d'Hebron, 175, 08035 Barcelona, Espanya.
Tel.: 00 - 34 - 934 035 099. A/e: lenadebotton@ub.edu.

Data de recepció de l'article: abril 2011

Data d'acceptació de l'article: juny 2011

Resum

Actualment el flux migratori internacional s'ha feminitzat, quasi la meitat és compost per dones. No obstant això, malgrat exercir una influència en el comportament i en els projectes migratoris, la variable de gènere habitualment no ha estat recollida com a variable específica. L'article posa atenció en el col·lectiu de treballadores de la llar atesa la poca visibilitat que tenen en el debat públic. Al mateix temps, ha d'assumir un triple risc d'exclusió social (dones, migrants i amb precarietat laboral). Aquest col·lectiu ha estat un suport important per a moltes famílies europees en permetre a la dona, que continua assumint amb major grau la responsabilitat de la llar, conciliar la vida familiar i professional. Les qüestions clau sobre les quals reflexionarem són les possibilitats de conciliació que tenen les mateixes «reconciliadores», i també les oportunitats de participació i, per tant, d'integració a la societat d'acollida. El sector econòmic no afavoreix l'accés a aquests dos processos atès que l'accés a drets laborals és desigual i també hi ha una part important de situacions dins l'economia submergida. Aquesta realitat no ha estat abordada en profunditat dins del debat públic. Són els moviments de dones dins del marc del feminisme dialògic els que estan formulant estratègies més efectives i equitatives d'inclusió social i d'igualtat d'oportunitats.

Paraules clau: gènere, immigració, conciliació, inclusió.

Abstract

International migration is currently characterised by a feminisation trend, with women making up approximately half of the migration flow. However, although this affects migration behaviour and routes, gender is not usually present as a distinct variable. The article draws attention to female domestic workers and their low visibility in the public debate. At the same time, the threefold risk of social exclusion (for being women, migrants and in informal employment) must be taken into account. This group has provided significant support to many European families allowing women, who continue to assume greater responsibility for household work

than men, to reconcile family and professional life. Key questions reflected in the article are the reconciliation of work and family life from the perspective of women domestic workers, who in turn help other women tackle the work-family dynamic, and the opportunities for female domestic workers to participate and thus integrate in the host society. Inequality in employment rights and the fact that many domestic sector activities are unregulated does not favour these two processes. Although these aspects have not been addressed in depth within the public debate, women's movements working within the framework of dialogic feminism are formulating fair and effective strategies for social inclusion and equal opportunities.

Keywords: gender, migration, conciliation, inclusion.

1. Introducció

La feminització de les migracions existent emmarca en el seu si un gran ventall de projectes personals, entre els quals hi ha el de la millora de les perspectives laborals. Com ens indica Castles (2000), tot i que la dona sempre ha estat present a les migracions, aquest fet ha anat incrementant-se gradualment. Ja el 2008 el 48 % del flux migratori internacional és representat per dones i, en algunes destinacions i en alguns col·lectius, és superior a la presència dels homes (Morrison, Schiff i Sjöblom, 2007). En aquest sentit, a Catalunya, segons el *Butlletí de la Secretaria per a la Immigració* (2010) a través del padró, els col·lectius més feminitzats són els d'Hondures, Rússia, la República Dominicana, Bolívia o el Brasil. Tot i que, en termes absoluts, són les dones marroquines les que conformen el col·lectiu femení més nombrós.

En conseqüència, les dades ens mostren que el pes de les dones a la immigració és important. A més, el gènere té una repercussió específica sobre el flux migratori. Castles observa que hi ha un canvi de motivacions, tot i que aquestes no estan suficientment incorporades en el debat públic ni en el disseny de polítiques. La bibliografia científica assenyala diferències, per exemple, en els processos de reagrupament familiar, en la regularitat i en l'ús de les remeses (Ribas, 1999; Salih, 2003). Pessar i Mahler analitzen com el gènere repercuteix sobre les opcions i les trajectòries, és a dir, qui fa el desplaçament, amb quina freqüència es fan els viatges o quan i on desplaçar-se (2001).

No obstant això, aquesta rellevància, que queda reflectida per les diferents pautes migratòries, no es tradueix en l'anàlisi científica. El paper que tenen en la migració i també els obstacles als quals han de fer front fan necessari oferir-los una atenció específica. Les dones han de fer front a una doble discriminació. Pel fet de ser dones i pel fet de ser estrangeres. En aquest sentit, han de confrontar-se sovint a estructures jeràrquiques que les confinen en una escala baixa de salaris, de treballs poc qualificats (que no sempre es corresponen amb la seva realitat) i de treballs que es troben reservats per a dones, com el servei domèstic. Aquestes ocupacions en molts casos estan perpetuant situacions d'explotació, de marginació amb relació a l'accés a drets socials i de desprotecció en termes del mercat de treball.

En conseqüència, centrem l'atenció sobre el col·lectiu de dones migrants al servei domèstic atesa la vulnerabilitat més gran de patir abús i explotació. El servei domèstic acusa aquest risc d'exclusió i discriminació en tractar-se d'un sector amb una alta precarietat en les condicions laborals. Els resultats als quals farem referència provenen principalment del projecte *Integration of Female Migrant Domestic Workers: Strategies for Employment and Civic Participation (IFMDW)* de la Unió Europea (INTI Preparatory Actions, 2005-2008).¹ En aquest projecte van participar sis institucions

1. La Unió Europea té una convocatòria de projectes de recerca en què es fomenta la cooperació amb països extracomunitaris, anomenat *Integration of Third Country Nationals of the European Union (INTI)*. Posa un èmfasi especial en el reconeixement cultural i lingüístic, i també en les característiques socials i polítiques del país. D'altra banda, també fomenta projectes en què es promogui el diàleg amb la societat civil, i també avalua bones pràctiques en el camp de la integració social.

europées: Mediterranean Institute of Gender Studies (MIGS, Xipre), ANTIGONE (Grècia), CREA-UB, Institute Fur Soziale Infrastruktur (ISIS, Alemanya), Lai-Momo Cooperative (Itàlia), The Filipino National Workers Association (Xipre). En aquest sentit, cada país organitzava el mateix treball de camp consistent en entrevistes i visites a representants polítics i a organitzacions d'immigrants.

Malgrat aquesta situació, també ha estat possible identificar certes estratègies que incideixen en la superació de desigualtats de gènere. Dins dels moviments de dones i dels moviments feministes, podem identificar l'existència de certes característiques que afavoreixen l'acció. Aquests últims s'insereixen, com abordarem, dins del *feminisme dialògic* (Puigvert, 2001).

Per tal d'abordar els reptes que planteja a les societats receptores la inserció laboral de les dones immigrants a la llar, aquest article l'estructurarem en les parts següents. En primer lloc, analitzarem la visió masculinitzada que ha dominat en els estudis de les migracions i incidirem, per tant, en la invisibilització del col·lectiu que ens ocupa l'atenció. En segon lloc, justificarem la tria d'aquest col·lectiu justament perquè està sotmès al risc de patir triple discriminació: ser immigrant, ser dona i treballar al servei domèstic. Tradicionalment, han estat els grups socials més pobres o menys qualificats els que desenvolupen els serveis de proximitat i, en l'actualitat, esdevé una important via d'entrada al mercat laboral per a moltes dones immigrants. En tercer lloc, s'analitzaran els beneficis que aquestes dones han representat per a les societats d'acollida. Principalment es destaca el fet de permetre conciliar la vida personal i professional de moltes llars europees. En quart lloc, és important aturar-se en la normativa que regula aquest sector econòmic. Aquesta aguditzada precarietat en les condicions laborals de les treballadores de la llar en haver-hi un accés més restringit a certs drets socials. I en cinquè lloc, s'exposaran algunes de les orientacions extremes de la recerca per tal de contribuir a la transformació d'aquesta desigualtat. Aquestes propostes, com veurem, han estat basades en proves científiques (principalment revisió de la bibliografia científica i de treball de camp) i adreçades a afavorir la inclusió a la societat i els processos d'apoderament individual.

2. La veu de les dones a la recerca científica

Tal com indiquen Pessar i Mahler (2001), la immigració evoca una realitat complexa; així, doncs, un dels punts de partida per a la recerca és prendre en consideració el gènere. L'augment del nombre de dones a la immigració no és el fet més rellevant, sinó la diversitat de projectes que impliquen aquests desplaçaments i la pluralitat de relacions que despleguen. El gènere no és una simple variable susceptible de ser mesurada, sinó que ha de ser presa com una variable que també organitza els models migratoris (i, per tant, que comporta un conjunt de relacions, d'actituds socials i repercuteix en l'estructura social).

Alguns estudis han procurat de corregir aquest biaix (Pfeiffer, Richter, Fletcher i Taylor, 2008) i adverteixen que la dona migrant ha estat sovint analitzada com una figura silenciosa, generalment amb un projecte migratori que segueix el projecte familiar, i especialment el dels homes. Però trobem cada cop més dones que arriben soles o amb projectes personals. En conseqüència, aquesta dona no es vincula exclusivament al projecte masculí (del pare, del germà o del marit). Al contrari, aquesta nova figura invisible vincula la seva decisió a una voluntat per a millorar la seva situació i la del seu entorn. Fins i tot podem indicar que entre aquelles que segueixen la família, apareixen també projectes personals, i la negociació dels espais i rols de gènere. La figura d'una dona i migrant afegeix un doble repte. Aquest s'emmarca en un procés global d'igualtat de gènere. Benhabib (1996) ens indica que l'existència de nombrosos moviments de dones ha provocat una nova gestió de l'espai públic que amplia la capacitat d'acció de les dones.

3. Per què cal centrar l'atenció en dones migrants del servei domèstic?

Més enllà de la importància numèrica del flux, es tracta d'un col·lectiu divers, vulnerable i susceptible d'explotació i discriminació a causa de les característiques del sector econòmic al qual s'insereix als pa-

isos d'acollida. Les seves oportunitats i condicions laborals sovint es veuen limitades per la segmentació del mercat de treball. En aquest sentit, corren el risc de tenir salaris baixos i/o treballs desqualificats. Aquest tipus d'ocupacions sovint perpetua situacions d'esclavatge modern en què les treballadores migrants no arriben a tenir accés a drets civils i fins i tot estan més desprotegides amb relació al treball.

De fet, durant el procés de regularització del 2005, el 33 % dels contractes que emergeixen són del sector domèstic (Secretaria de la Dona, Confederació General de Treball [CGT]). En conseqüència, hi ha un gran nombre de dones que en aquell moment es regularitzen i surten d'una situació de gran vulnerabilitat. Malgrat tractar-se d'una activitat econòmica regulada, en la gran part dels casos, sota el reglament del règim especial que representa menys protecció laboral. Al mateix temps, aquest procés de regularització també permet fer un toc d'atenció a la situació d'alta precarietat que implica aquest sector, atès que hi ha una part dels treballadors que no estan registrats enlloc. Aquesta situació de marginació o pobresa en què moltes dones viuen, i que va visibilitzar el procés de regularització, s'agreuja quan parlem de persones amb una situació sense papers.

Per tant, centrar l'atenció en aquest col·lectiu rau a donar resposta des de l'esfera pública (tercer sector i governació) i la ciutadania a un doble repte: lluita contra l'explotació laboral d'un sector amb gran risc, i lluita contra la irregularitat. L'alt nombre de dones immigrants involucrades en el treball domèstic reflecteix diverses dinàmiques en el context espanyol (Parella, 2000) i, fins i tot, europeu.

En primer lloc, hi ha professions que estan encara avui en dia fortament feminitzades, tal com el servei domèstic. En segon lloc, s'ha de tenir en compte que durant els darrers decennis hi ha hagut una entrada important de dones al mercat de treball com a resultat de l'acció de moviments de dones i lluites feministes (la taxa d'activitat femenina a l'Estat espanyol ha anat creixent, i ha passat del 22 % el 1981 al 43 % el 2001). Això ha tingut una gran incidència en el desenvolupament del sector del servei domèstic. És aquest el que ha permès que moltes dones europees poguessin sortir al mercat de treball i així conciliar-ho amb la seva responsabilitat familiar (Santa Cruz, 2007). En aquest últim període, s'ha produït un creixement important de dones immigrants al sector econòmic de la llar.

De fet, més enllà del que ens indica l'estereotip, la taxa d'ocupació de les dones estrangeres és superior al de les nacionals. Aquestes representen el 12 % del total de les dones afiliades a la Seguretat Social. El 18 % de les treballadores immigrants afiliades a la Seguretat Social està sota el règim especial de la llar (30.584 treballadores).² No obstant això, també s'ha de tornar a recordar que hi ha una part que s'escapa de les dades estadístiques ateses les característiques del sector econòmic. El treball de camp del projecte Integration of Female Migrant Domestic Workers (IFMDW) ens indica que per a moltes dones immigrants la cura de persones grans o infants es converteix en una de les primeres vies d'entrada al treball remunerat. L'accés a aquesta ocupació sovint es fa a través de la xarxa personal i social que la mateixa població immigrant té.

4. Les «reconciliadores»

Atès que les dones immigrants del servei domèstic han permès conciliar la vida personal i professional de moltes llars, s'han convertit en les «reconciliadores» per a milions de persones a Europa. Són dones que proveeixen serveis de cura de la llar i de persones dependents a ciutadans europeus que necessiten suport a causa del declivi d'alguns serveis de l'estat de benestar. Hi ha una demanda important per a ocupar dones migrants com a cuidadores o per a fer feines de neteja, entre d'altres. Aquest col·lectiu és més favorable a acceptar condicions com esdevenir internes, treballar més enllà de les hores remunerades, tenir més disponibilitat tant a la nit com durant el dia.

Malgrat aquesta contribució important a l'estructura social i econòmica, el col·lectiu de dones migrants al servei domèstic és invisible dins de polítiques de treball i migratòries, en debats d'interès

2. Font: Ministeri de Treball i Immigració (MTIN), Institut Nacional d'Estadística (INE).

social i també en campanyes de sensibilització cíviques. És urgent incorporar aquesta participació econòmica que les migracions estan tenint en les polítiques d'igualtat de gènere.

No obstant això, atesa la seva implicació a moltes llars, se'ns planteja un interrogant important: com aquestes dones, que permeten la conciliació de moltes famílies europees, arriben a conciliar la pròpia vida familiar i professional? Quines mesures ho afavoreixen?

Les directrius europees de la conciliació tenen dues finalitats que han contribuït al benestar i a les polítiques de gènere. Primera, potenciar l'ocupació femenina. Segona, avançar en l'objectiu de la igualtat entre homes i dones. Aquests dos reptes, en el cas català, s'han introduït per mitjà de la negociació col·lectiva —patronal i sindicats. No obstant això, malgrat ser un tema de màxima actualitat, el col·lectiu que contribueix a donar resposta als dos reptes no ha entrat en l'agenda política. Per tant, això desvetlla la necessitat d'aprofundir en la igualtat entre les mateixes dones (de diferents classes socials, grups culturals, nivells educatius, etc.) tal com apunta la perspectiva del feminisme dialògic.

Al mateix temps, si volem construir una societat cohesionada, també urgeix fomentar accions que permetin la participació de tots els membres d'una societat en les diferents àrees (escola, treball, reivindicacions cíviques, etc.). No obstant això, com afavorim la participació d'aquestes dones ateses les condicions laborals que tenen?

De moment, i com veurem, és el teixit social i especialment l'àmbit associatiu creat per les mateixes dones, qui està donant resposta d'una manera més eficient i equitativa als dos reptes plantejats: la igualtat entre dones i la integració amb igualtat d'oportunitats. En aquest sentit, el feminisme dialògic té la pretensió de recollir les veus de totes les dones i, especialment, d'aquelles que històricament no han participat en els debats. Això implica trencar amb la desigualtat entre dones, principalment amb les que han monopolitzat durant anys la lluita feminista, per tal que el feminisme incorpori les demandes i necessitats de dones com les immigrants treballadores de la llar. En aquest sentit, respecte als serveis de proximitat, es reflexiona sobre la desigualtat que en molts casos es produeix entre les «contractants» de serveis i les que procuren aquest servei, atès que no sempre es garanteixen els drets laborals.

5. El mercat laboral: el règim especial

La normativa que regula aquest sector econòmic aguditza la precarietat en les condicions laborals de les treballadores de la llar. Aquesta activitat assalariada es troba sota el marc del règim especial i és diferent respecte a la regulació que afecta la majoria d'ocupacions. La regulació d'aquesta activitat (que comprèn tasques domèstiques, cura de persones dependents, jardineria o xofer, entre d'altres) data del 1985, i va néixer amb voluntat d'oferir un marc legal a aquesta ocupació que contenia característiques especials. Fins aquell moment no hi havia cap regulació, en conseqüència, aquesta primera normativa representava l'accés a certs drets per als treballadors —fonamentalment dones. No obstant això, comparat amb el règim general de la Seguretat Social, té una limitació de drets.

En aquest sentit, el fet que aquest règim permeti fer contractes orals deixa en una posició més vulnerable la dona en cas de conflicte. Sovint, les organitzacions que treballen amb aquest col·lectiu intercedeixen en la formulació de l'acord per tal de garantir un mínim de condicions. En cas d'acomiadament de vegades també tenen un paper d'intermediaris. Per exemple, en el procés de regularització, es van produir diversos casos d'acomiadament en què la part contractant no estava disposada a compensar el període previ a la regularització. Un dels problemes més grans en el règim especial és que les persones treballadores no tenen accés a subsidi d'atur.

D'altra banda, en cas que la part contractant subministri mantenció i allotjament, es pot descomptar fins a un 45 % del sou. Pel que fa als drets amb relació als horaris i als descansos, exceptuant aquells establerts entre les dues parts, són més restringits. En cas que es vulgui prescindir dels serveis d'una persona, si ha treballat menys d'un any, només és obligatori avisar amb set dies d'antelació.

És freqüent, i especialment per a les treballadores internes, que la jornada laboral s'estengui més enllà del que s'ha acordat. Segons la recerca, hi ha un cert xantatge emocional pel fet de treballar en els espais de la intimitat d'una família. Aquesta situació dificulta les condicions per a participar a la societat d'acollida. Un altre problema que es desvetlla són els casos d'assetjament sexual que es produeixen de vegades.

La situació de vulnerabilitat s'aguditza per a les treballadores del servei domèstic atesa la seva situació jurídica. En cas de quedar-se sense feina, algunes persones estrangeres creen les seves estratègies per no perdre el permís de residència quan hagin de renovar la documentació. Tot i que la llei preveu un salari mínim anual, algunes dones migrants decideixen pagar-se la seguretat social encara que no estiguin treballant.

Aquesta vulnerabilitat més gran de patir discriminació respecte a les condicions laborals i també jurídiques fa que, malgrat les dificultats de disposar de temps lliure per a participar en el teixit associatiu, la seva representació sigui un fet important. Com veurem, aquest associacionisme dona resposta a dificultats quotidianes (assessorament jurídic, tenir cangur, trobar feina, formació, etc.), i també esdevé per a moltes d'elles un suport emocional. Un exemple d'aquestes pràctiques són dues organitzacions visitades al llarg del projecte, ens referim a *Mujeres Latinas Sin Fronteras* i a *Mujeres Pa'lante*.³

6. Accions adreçades a la inclusió

Per tal d'afavorir la inclusió de la dona immigrant treballadora del servei domèstic s'ha de donar resposta a la triple discriminació a la qual es pot veure confrontada: per ser dona, immigrant i treballadora de la llar. Des del projecte IFMDW s'han recollit les veus de diferents agents socials involucrats i, principalment, de les mateixes treballadores de la llar immigrants. L'anàlisi d'aquestes propostes ha permès identificar algunes mesures orientades a afavorir la inclusió a la societat i processos d'apoderament. Algunes d'aquestes mesures són extensibles al col·lectiu més ampli de treballadores de la llar.

En primer lloc, es fa necessari el disseny de polítiques socials orientades a la lluita contra l'explotació laboral per a garantir igualtat de condicions al mercat de treball. Un dels aspectes que comporta una millora d'aquest fet per a les dones immigrants és la condició de regularitat. Recentment, i Catalunya ha estat pionera en aquesta mesura, les persones reagrupades poden obtenir l'autorització de treball (Secretaria per a la Immigració, 2008).

En segon lloc, atès que els processos d'exclusió social s'agregen entre les persones de nivell educatiu baix, és important trencar la fractura digital existent. En aquest sentit, s'ha d'afavorir la igualtat real d'oportunitats per a accedir a l'educació (a través de la gratuïtat, cobrir necessitats i demandes, accessibilitat en els horaris, etc.) i també agilitzar processos d'acreditació de l'experiència o d'homologació de les titulacions obtingudes.

En tercer lloc, un dels debats actuals en el si de la comunitat científica i en nombrosos moviments socials tradueix la preocupació existent amb relació a les dificultats de conciliació entre la vida familiar i laboral. Les reconciliadores, per tal de poder conciliar també elles mateixes, han desenvolupat diverses estratègies personals i col·lectives. Moltes vegades, han teixit una xarxa de solidaritat per poder disposar justament de temps per a l'educació, el treball o altres activitats. És a dir, d'una manera rotativa mentre una es fa cura dels menuts, les altres aprofiten aquell moment per formar-se, buscar feina o intercanviar informacions.

En quart lloc, els plans d'igualtat i de conciliació també han d'integrar la realitat d'un col·lectiu força invisible. El feminisme dialògic (Puigvert, 2001) té la voluntat de donar veu a qualsevol dona independentment de la procedència, del nivell educatiu, de la classe social, de la llengua, de

3. Per a més informació de les entitats: <http://www.observatoripalma.org/practicas/ficha.es.html?lIte=mujeres-latinas-sin-fronteras&cp=240>; <http://www.mujirespalante.org/>.

l'orientació sexual, etc., posant un èmfasi especial en totes les dones que han estat tradicionalment excloses del debat públic. Lluita per aconseguir la igualtat entre homes i dones, però també contra la desigualtat existent entre les mateixes dones. De fet, alguns moviments socials de dones s'estan anticipant a algunes institucions i administracions. En aquest sentit, com ens mostra el treball de camp fet al projecte IFMDW, és possible observar la creació d'organitzacions de dones immigrants treballadores de la llar per tal de respondre a les desigualtats socials a les quals han de fer front. Per aquesta circumstància aquestes organitzacions ofereixen un alt coneixement de la realitat viscuda i ajusten les demandes a les necessitats existents. En conseqüència, és important donar suport al tercer sector basat en les veus de les mateixes dones immigrants. Per exemplificar aquest fet podríem destacar la tasca feta per l'associació Mujeres Latinas Sin Fronteras i l'associació de dones Mujeres Pa'lante. La primera va començar fa uns deu anys amb una cinquantena d'associades i actualment té més de 500 persones. Ofereix una formació integral de la dona llatina que ha immigrat. Ofereix suport emocional per a superar la solitud i la tristesa sentida, i també estableix una important xarxa d'intercanvi d'informació. En el cas de la segona, es tracta del desenvolupament d'un projecte d'economia social a partir de dones que treballen a la llar. A través de la formació d'una cooperativa, aquestes dones milloren les condicions de treball en accedir a certs drets laborals que els estaven vetats perquè formaven part del règim especial.⁴

Pel que fa al col·lectiu general de persones treballadores a la llar, encara hi ha una antiga demanda d'extingir el règim especial. El treball del servei domèstic és regulat per aquest règim (exceptuant els contractes fets a empreses o cooperatives d'aquest sector com l'exemple esmentat anteriorment). Hi ha una part important de dones que es troben en l'economia submergida. Des d'aquest moviment social es reivindica que se les integri en el règim general per a equiparar condicions de treball amb la resta de treballadors. Això comportaria accedir al dret a l'atur, gaudir de vacances seguides, contracte per escrit, millorar la indemnització en cas d'acomiadament, deduir un 45 % del salari per a alimentació i allotjament, etc.

En el moment de dissenyar polítiques i programes, el teixit associatiu ha revelat com a necessari constituir un consell assessor que permeti lligar les propostes a les necessitats reals del mateix col·lectiu. Incloure-hi directament la veu de dones treballadores de la llar afavoreix l'avaluació de la problemàtica i l'ajustament a la realitat de les recomanacions polítiques.

7. Per concloure

Actualment, s'ha de remarcar l'absència d'un debat públic rellevant amb relació a les condicions de vida i laborals d'aquest col·lectiu de dones. No hi ha campanyes significatives de conscienciació ni programes de suport per a fer front a la realitat que viuen.

La veu de les dones migrants del sector de la llar, i altres dones que també comparteixen amb elles situacions de desigualtat, és rellevant per a la recerca i per al debat social sobre mesures d'inclusió. En definitiva, es tracta d'un col·lectiu sobre el qual es basa el benestar de moltes famílies europees i, per tant, la introducció d'aquesta problemàtica en el debat públic a través de les mateixes veus, contribueix a les polítiques d'equitat entre homes i dones, i també entre les mateixes dones.

4. Dins del sistema de la Seguretat Social coexisteixen diversos règims de treball. La gran part de treballadors assalariats estan afiliats al règim general. No obstant això, certes activitats professionals per la seva especial naturalesa van fer emergir una sèrie de règims especials com: agrari, treballadors del mar, treballadors de la llar, de la mineria i el carbó, i treballadors per compte propi. El règim de treballadors de la llar que ens ocupa en aquest article implica amb relació a la resta de treballadors en règim general l'accés a menys drets laborals.

Referències bibliogràfiques

- BENHABIB, Sheila (ed.) (1996). *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political*. Princeton: Princeton University Press.
- CASTLES, Stephen (2000). «International migration at the beginning of the twenty-first century: global trends and issues». *International Social Science Journal* [Oxford: UNESCO: Blackwell Publishers], vol. 52, núm. 165 (setembre), p. 269-281.
- CONFEDERACIÓN GENERAL DEL TRABAJO. SECRETARÍA DE LA MUJER (2006). «Mujer, inmigración y trabajo doméstico». *Materiales de Reflexión* [en línia], núm. 12, p. 1-10. <http://www.cgt.es/descargas/MR_12_Trabajo_domestico.pdf>.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2010). *Censo 2001. Educación y estudios* [en línia]. <<http://www.ine.es/prodyser/pubweb/folletocenso01/pags28-35.pdf>>.
- «La immigració en xifres» (2010). *Bulletí de la Secretaria per a la Immigració* [en línia]. [Barcelona], (5 abril). <<http://www.gencat.cat/dasc/publica/butlletiIMMI/xifres5/>>; <<http://www.gencat.cat/bsf/immigracio>>.
- PARELLA, Sònia (2000). «El trasvase de desigualdades de clase y etnia entre mujeres: los servicios de proximidad». *Papers*, núm. 60, p. 275-289.
- PESAR, Patricia; MAHLER, Sarah (2001). «Gender and transnational migration» [en línia]. *Conference on Transnational Migration: Comparative Perspective* (Universitat de Princeton, 30 de juny - 1 de juliol de 2001). <<http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-01-20%20Pessar.doc.pdf>>.
- PFEIFFER, Lisa Marie; RICHTER, Susan Materer; FLETCHER, Peri; TAYLOR, Edward (2008). «Gender in economic research on international migration and its impacts: a critical review». A: MORRISON, A.; SCHIFF, Maurice; SJÖBLM, Mirja. *The international migration of women*. Washington: The World Bank: Palgrave Macmillan, p. 1-36.
- PUIGVERT, Lidia (2001). *Las otras mujeres*. Barcelona: El Roure.
- RIBAS, Natalia (1999). *Las presencias de la inmigración femenina: Un recorrido por Filipinas, Gambia y Marruecos en Cataluña*. Barcelona: Antracyt.
- SALIH, Ruba (2003). *Gender in transnationalism: Home, longing and belonging among Moroccan migrant women*. Londres; Nova York: Routledge.
- SANTA CRUZ, Iñaki (2007). «Beneficios y costes de los planes de igualdad». *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración* [en línia]. [Madrid], núm. VII, p. 279-286. <<http://www.mtin.es/es/publica/revista/numeros/ExtraIgualdad07/Est08.pdf>>.
- SECRETARIA PER A LA IMMIGRACIÓ (2008). *Feina i reagrupament familiar* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. <http://www.gencat.cat/dasc/publica/butlletiIMMI/num14/documents/reagrupa_fami.pdf>.
- THE MEDITERRANEAN INSTITUTE OF GENDER STUDIES (coord.) (2008). *Integration of female migrant domestic workers: Strategies for employment and civic participation* [en línia]. Nicosia: University of Nicosia Press. <<http://www.medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/integration-of-female-migrant-domestic-workers.pdf>>.